

CIVILIZAȚII MEDITERANEENE

ARTA GRECIEI ANTICE

Creta, Micene, Grecia continentală (Elada)

Arta cretană

Pe parcursul mileniului II, în lumea antică a început un proces de deplasare a centrului de interes din regiunile Orientului Apropiat către regiunile mediteraneene numite astăzi europene. Acest proces, care va culmina cu civilizațiile grecești și romane, începe în insula *Creta* odată cu civilizația minoică (2600-1400 î.Ch). Arta cretană se desprinde de canoanele formale și ideologice multimilenare ale Egiptului. Pentru prima dată în istoria artei, imaginile exprimă bucuria de a trăi a unui popor liber, plenitudinea sentimentelor omenești de comuniune cu natura. Frescele descoperite în palatul din Cnossos exprimă, prin culorile vii, exuberante, și prin ductul grațios, dansant, al desenului, un mod de viață nu doar luxos și rafinat, ci mai ales un sens al libertății de a gândi fără precedent în antichitate. Acest fel nou, plin de prospețime, de a privi raportul dintre om și lume, a fost transmis civilizației grecești, care l-a rafinat și l-a transfigurat în ceea ce numim astăzi “miracolul grecesc”, fenomenul de vîrf al artei și filosofiei antice.

Opere reprezentative:

Palatul din Cnossos (1600-1500 î.Ch.). Elevație fastuoasă, planimetrie încifrată. Traseele extrem de complicate ale ruinelor încăperilor au condus la ideea existenței “în situ” a unuia dintre cele mai fascinante simboluri ale umanității: *labirintul*.

Prințul cu flori de crin, Mica Pariziancă, Taur cu acrobați, Grifoni aționați printre crini. Aceste denumiri poetice numesc câteva din frescele descoperite la Cnossos, a căror modernitate frapantă și astăzi, nu doar în secolul XIX, cînd au fost descoperite. Suflul unei nemaivăzute libertăți imaginative reclamă folosirea unor culori extrem de vii combinate în raporturi cromatice decorative, dar un decorativism foarte rafinat.

Zeița cu șerpi. Statueta de cult păstrează încă linia generală a canonului oriental, dar trăsăturile și decorația este marcată de o nouă și stranie vitalitate.

Vase ceramice cu linii dinamice, curbilinii, bogat decorate cu trasee meandrice și spiralate ce descriu o faună / floră marină luxuriantă. Remarcabil este *Vasul cu caracatiță*.

Arta miceniană

Arta miceniană (epoca bronzului, cca 1600- 1100 î.Ch.) spre deosebire de arta cretană, a fost creată de un popor războinic înzestrat cu forță și rezistență legendară, calități ce au inspirat poemele homerice. Cetățile lor impunătoare, Tirint și Micene, pot fi și astăzi străbătute. Tehnica lor constructivă a îmbinat blocuri uriașe de piatră, perfect fasonate (alcătuint așa-numitele ziduri *ciclopice*).

Opere importante:

Decorația sculpturală a Porții cu lei. Cei doi lei afrontați, simboluri ale forței solare victorioase, încadrează o coloană robustă, la rîndul ei simbol al axei lumii, al echilibrului cosmic. Ansamblul sculptural dovedește un deosebit simț al proporțiilor monumentale.

Masca funerară de aur atribuită lui Agamemnon. Micenienii posedau o tehnică a orfevrăriei preluată de la cretani, dar ei au conferit acestor piese funerare o forță expresivă excepțională. Severitatea, concizia și noblețea trăsăturilor le amplifică aspectul hieratic, specific artei sacre.

Arta greacă

Pregătită de arta cretană și miceniană, arta Greciei antice se dezvoltă între secolele XII – I î.Ch. , marcînd un punct esențial de referință în istoria artei lumii și, în special, în istoria artei europene.

Periodizare:

- 1) *perioada homerică – sec XII- VIII î.Ch.*
- 2) *perioada arhaică - sec. VIII- V î. Ch.*
- 3) *perioada clasică - sec. V-IV î. Ch.*
- 4) *perioada elenistică – sec. IV- I î. Ch.*

Perioada homerică.

Cele mai multe măturii sunt ceramice: decorația geometrică avaselor Dipilon este cea mai spectaculoasă, aici apare cu predilecție motivul meandrului, specific artei grecești.

Perioada arhaică.

Prima cristalizare a unei concepții de tip antropocentric. Apariția primelor temple grecești. In sec. VII se conturează cele două ordine fundamentale: doric și ionic. Statuara grecească se desprinde treptat din rigorile stricte ale canonului egiptean, alcătuiind o nouă tipologie antropomorfă. Statuile de tinere fete (kore) și tineri (kouros) sunt încă axiale, frontale și pășesc ușor înainte, dar trăsăturile lor devin într-un nou mod expresive, chiar dacă se mențin în limitele unui limbaj plastic convențional. Apare o nouă problemă de ordin artistic: relația corpului cu veșmîntul văzută ca relația între structură și ornament, puse reciproc în valoare. Același raport armonios esență/aparență este instaurat între condiția spirituală și cea corporală prin competițiile sportive (în 776 î.Ch. încep primele jocuri olimpice).

Trecerea de la perioada arhaică la cea clasică se face în intervalul dintre sec. VI și V., cînd antropomorfismul personalizat, caracteristic artei grecești, se conturează tot mai clar. Opere reprezentative: *Purtătorul de ofrandă (Moscoforul)*. Deși chipul păstrează expresia surîsului stereotip al perioadei arhaice, corpul este tratat ca o prezență însuflețită, puternică, cu o musculatură athletică. În plus, apare o nouă viziune asupra relației corp-veșmînt, racordarea lor făcîndu-se cu o excepțională suplețe. *Conducătorul de car (Auriga)*. Preocuparea pentru redarea unei expresivități de tip apollinic, calme, senine, anunță marca de stil a statuarei grecești clasice. Deși perfect axial, corpul și chipul iriază o forță interioară stăpînită cu detașare și suplețe. Schimbarea esențială a canonului plastic.

Vasele ceramice ating o perfectă armonie între formă și decorul pictat. Deși pictura parietală (frescă) nu s-a păstrat, tehnica extrem de rafinată a desenului păstrată pe vase permite reconstituirea limbajului pictural grecesc. O piesă reprezentativă este Vasul *Francois* (figuri negre pe fond ocru-roșcat); foarte elaborate sunt vasele în care figurile se detașează pe fond negru, reprezentând fie scene mitologice avându-i ca protagoniști în special pe Heracles și Tezeu, fie scene de vânătoare, întreceri sportive sau banchete (simpozioane).

Perioada clasică

Sec. V este perioada în care se definesc cele două atribute esențiale ale limbajului clasic grecesc: 1) *antropocentrismul* – prin care se stabilește o relație armonioasă între om și univers, între microcosmos și macrocosmos.

2) *kalo-kagathia* < gr. kalos=frumos, kai= și, agathos=bun, virtuos. Este principiul armonizării aspectului estetic (frumusețea exterioară) cu cel etic (frumusețea interioară: bunătatea, virtutea, curajul). Frumusețea aparentă a unui corp uman este reflexul frumuseții sale interioare, generate de armonia și echilibrul lăuntric cultivate prin cunoașterea rațională. Această cunoaștere presupunea, pe lângă cultivarea spiritului, și cultivarea trupului prin exerciții și concursuri sportive desfășurate în palestre și stadioane.

Perioada clasică s-a desfășurat pe parcursul a trei etape.

1) *Perioada clasică timpurie*, în prima jumătate a sec. V.

Este perioada în care se ridică marile temple din Olimpia, Delphi, Egina.

Remarcabilă este decorația sculpturală a templului Atenei din insula Egina, a cărei temă centrală este lupta grecilor împotriva perșilor. Frontoanele templului din Olimpia închinat lui Zeus și fiului său Apollo reprezintă scene de luptă (lapiții și centaurii) și de competiție (întrecerea de care dintre regele Oinomaos și Pelops a marcat, la Olimpia, începuturile jocurilor numite pînă astăzi *olimpice*). Interiorul templului adăpostea statuia hrisoelefantină a lui Zeus de proporții uriașe executată de Fidias în perioada clasică. Marile ansambluri sculpturale ale perioadei clasice timpurii se disting prin faptul că formele, mișcările, compoziția (subordonată legii cadrului) sunt încă schematice, executate cu o anume asprime, de aceea acest stil a fost numit *sever*. Un ansamblu sculptural reprezentativ al primei perioade clasice este așa-numitul *Tron Ludovisi*, trifățat, ce reprezintă în partea centrală o temă tipic grecească: *Nașterea Afroditei din spuma mării*.

2) *Apogeul perioadei clasice (Secolul de aur)*, mijlocul sec. V

Momentul cel mai important este cel al reconstrucției ansamblului arhitectural de pe Acropole. Decorația sculpturală a acestor temple marchează, prin extraordinara claritate, logică și suplețe formală, punctul maxim al idealului estetic grecesc ce urmărea atingerea perfecte armonii într-un univers ce a pus în centrul său *Omul ca măsură a tuturor lucrurilor* (Protagoras, filosof sofist din sec. V).

Opere reprezentative:

Friza *Panatenelor*. Ampla suită sculpturală a lui Fidias reprezintă procesiunile ce se organizau o dată la patru ani la Atena pentru a o celebra pe protectoarea orașului, zeița Atena Partenos (Fecioara). Tema arhaică a tinerilor primește acum expresia ei cea mai complexă și rafinată în reprezentarea *ergastinelor* și a cavalcadei tinerilor atenieni. Printr-o nouă și foarte sensibilă relaționare corp-veșmînt, static-dinamic, ansamblu-detaliu, lumină-umbră, Fidias a îmbinat într-un mod forța cu grația, solemnitățile cu firescul.

Elementul plastic unificator a fost excepționalul său simț al ritmului și al tușeului sculptural.

Zeița Nike (Victoria) dezlegându-și sandala. Fragmentul sculptural a decorat balustrada templului *Nike Apteros* (Victoria fără aripi) aflat chiar lângă Propilee. Este una dintre cele mai reprezentative opere ale apogeului perioadei clasice, exemplară prin armonia mișcărilor, prin subtilul dialog dintre corp și veșmînt, prin transpunerea perfectă a principiului *kalokagathiei*.

Cariatidele. Statuile feminine care susțin porticul templului Erehteion sunt reprezentative pentru felul în care coloana (*stylos*) poate fi expresia deopotrivă a forței și a grației, deci poate îmbina armonic un principiu funcțional cu unul estetic.

Doriforul. Statuia lui Policlet întruchipează canonul statuarei grecești antice. Proporțiile staturii atletului ce poartă lancia sunt considerate etalonul măsurilor corporale armonioase. Poziționarea în contrapost rezolvă exemplar problema plastică a echilibrului contrapunctic static-dinamic. O altă lucrare a lui Policlet bazată pe aceleași principii plastice ca și *Doriforul* este *Diadumenul* (atletul care își leagă peste frunte panglica victoriei).

Discobolul. Sculptorul Miron duce mai departe problema raportului static-dinamic prezentă la *Doriforul* lui Policlet. Mișcarea este o sincronie dinamică, care adună într-un singur moment vizual optim o suită de mișcări particulare.

3) Perioada clasică târzie – sf. sec. V

Criza instaurată în lumea greacă prin războiul peloponesiac (Atena vs. Sparta) s-a resimțit și în artă. Calmul și armonia spiritului apollinic au fost tulburate în sensul accentuării expresivității ce oglindește prezența unui dezechilibru interior, a unei neliniști și oboseli lăuntrice. În același timp, se amplifică gustul pentru lux și rafinement, pentru fastul citadin. Triadei *Secolului de aur*: Fidas, Policlet, Miron, îi succede o alta: Scopas, Praxiteles, Lisip.

Opere reprezentative:

Apoxiomenos. Lucrarea semnată de Lisip este revelatoare pentru noul canon al epocii, mai suplu, ușor efeminat prin contraposto-ul unor forme atletice longiline, marcate de oboseala de la sfîrșitul competiției. Lisip a fost sculptorul oficial, de curte, al lui Alexandru Macedon, singurul care avea dreptul să-l portretizeze. Aceași calitate privilegiată a avut-o cel considerat a fi fost cel mai mare pictor al artei grecești, Apelles. Picturile sale nu sunt cunoscute decît din descrierile contemporanilor, acestea remarcîndu-se prin efectele extraordinare de iluzionism optic. Viziunea și tehnica sa au fost valorizate ca pe o prețioasă moștenire peste 2000 de ani, în Italia Renașterii (sec. XV).

Apollo Sauroctonul (omorîtorul de șopîrlă) . *Hermes cu Bachus copil în brațe*. Ambele statui sunt opere ale lui Praxiteles, sculptor a cărui viziune denotă gustul pentru o expresivitate rafinată, pătrunsă de senzualitate. Execuția este delicată, cu treceri subtile de la un plan formal la altul, iar mișcărilor sunt unduitoare, efeminate, sugerînd o stare interioară de reverie, de abandon nonșalant al rigorilor ce definesc un spirit rațional.

Menadă dansînd. Decorația sculpturală a *mausoleului din Halicarnas*. La decorarea monumentalului edificiu au participat mai mulți sculptori, dar cele mai reprezentative scene îi aparțin lui Scopas. Forța expresivă a personajelor sale constă în

mișcările dramatice, convulsive sau extatice, corpurile răsucindu-se în jurul propriilor axe. Marca de stil o constituie privirea melancolică, aburită, cu pleoapele ușor lăsate. În special la friza templului din Halicarnas, viziunea și execuția sa pătrunsă de exultanța și patetismul dionisiac anunță noua orientare a artei din perioada următoare, cea elenistică.

Un gen sculptural nou cunoaște o dezvoltare deosebită la sfârșitul perioadei clasice: statuara mică, și în special cea cu rol funerar. Cele mai reprezentative sunt statuetele ceramice de *Tanagra* ce reprezintă tinere femei drapate surprinse în atitudini firești, pline de grație, modelate cu un deosebit rafinament și simț al proporțiilor. *Tanagralele* atestă și ele interesul tot mai accentuat al lumii clasice târzii pentru misterul trecerii dincolo de hotarul vieții, atitudine specifică sfârșitului unei epoci artistice.

Perioada elenistică – sf. sec. IV – sec I î Ch.

Această perioadă a artei Greciei antice începe cu un sfârșit: moartea lui Alexandru Macedon, în 323 î. Ch., când uriașul imperiu întemeiat de acesta, prin care cultura și limba greacă s-a răspândit în întregul Orient, a fost împărțit în provincii. Centrul de interes al culturii și civilizației se deplasează înafara Greciei continentale. Noile capitale ale culturii antice au devenit orașele Alexandria (Egipt), Pergam, Antiohia, Milet (Asia Mică), Rodos (insula Rodos din Marea Egee). Perioada elenistică a fost ultima etapă a evoluției artei grecești, dar a cărei splendoare anunța, în mod paradoxal, începutul sfârșitului. Ea a fost denumită elenistică de la vechiul nume al Greciei, Elada, întemeiată de Helen, conducătorul legendar considerat strămoșul comun al tuturor grecilor. Datorită fărâmițării politice și a amestecului dintre culturi și civilizații, factorul de unitate al elenismului l-a constituit menținerea idealului referitor la frumusețea perfectă a naturii umane și credința în libertatea și demnitatea individului, valori transmise, prin cultura și civilizația romană, Europei moderne.

Arta elenistică, în raport cu aceea a clasicității grecești (al cărei centru spiritual era Atena), datorită puternicelor influențe orientale, se caracterizează prin fast, grandoare, exces decorativ și patetism al limbajului plastic. Pierderea măsurii clasice, a simțului armoniei și echilibrului sunt simptomele caracteristice perioadelor de criză pe care arta le oglindește într-un limbaj metaforic ce-i este propriu.

Opere reprezentative:

Decorația sculpturală a *altarului din Pergam*. Tema centrală redă extrem de plastic *Lupta dintre zei și giganți (Gigantomahia)*. Schimbarea de tehnică este clară, figurile fiind sculptate într-un alto-relief pronunțat; astfel, contrastul puternic între lumină și umbră, între figură și fond sporește impresia de intens dramatism. Figurile sunt compuse pe trasee diagonale puternice, cu mișcări convulsive, sacadate, cu o expresie patetică a chipului. Aceeași încleștare a trupurilor ce se confruntă pe viață și pe moarte este prezentă și într-o altă lucrare reprezentativă pentru nouă sensibilitate a epocii: *Laocoon*. Compoziția este excentrică, își pierde caracterul monolitic, monumental pentru că golul tinde să invadeze și să dizloce plinul alcătuit din jocul maselor compuse piramidal. Apare, ca influență clar orientală, diferența de scară între personaje, reflex profan al perspectivei hieratice (în speță aici, de tip persan). O alt grup statuar ce tratează aceeași temă a morții și sacrificiului este *Gal sinucigându-se*, operă a Școlii din Pergam. Specifică viziunii acestei perioade este și statuia zeiței *Nike* descoperită lângă insula *Samothrake* (Dardanele). În schimb, la antipodul acestei viziuni orientalizante se situează

statuia denumită *Venus din Milo*. Aceasta sintetizează, ca un ultim ecou, idealurile *kalokagathiei* clasice.

Bibliografie

Mircea Eliade, *Făurari și alchimiști*, Editura Humanitas, București, 1996

Erwin Rohde, *Psyche*, Editura Meridiane, București, 1985

Hans Sedlmayr, *Pierderea măsurii*, Editura Meridiane, București, 2001

XXX, *Enciclopedia civilizației grecești*, Editura Meridiane, București, 1970

Bibliografie generală:

Julian Bell, *Oglinda Lumii, O nouă Istorie a Artei*, Ed. Vellant, București, 2007

E. H. Gombrich, *Istoria Artei*, Ed. Pro Editura și Tipografie, București, 2007

[Aceste doua cărți fundamentale le găsiți la Biblioteca Facultății de Arhitectură și Construcții, Oradea](#)